

3. Пойда О. Олекса Строженко : нарис життя і творчості. Вінниця : ДП «Державна картографічна фабрика», 2008. 240 с.

4. Поліщук Н. Міфологема вічного мандрівника в українській літературі XIX – XX століття (Марко Проклятий і Петро Утеклий-4) // Українська філологія : школи, постаті, проблеми : Зб. наук, праць міжнар. конф., присвяченої 150-річчю від дня заснування кафедри української словесності у Львівському ун-ті (Львів, 23-25 жовтня 1998р.). Світ. 4.1. 1999. С.681– 685.

5. Решетуха С. «Марко Проклятий» – роман-експеримент (міфологічний аспект) // Слово і час. 2006. № 9. С.34–39.

6. Стороженко О. Марко Проклятий : Повість. Оповідання. Київ : Дніпро, 1989. 623 с.

7. Хропко П. Олекса Стороженко і його літературна спадщина // Стороженко О. Марко Проклятий. Оповідання. Київ : Дніпро, 1989. С. 5–20.

Швець Марина – студентка 3 курсу Факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: українська проза XIX століття.

Науковий керівник – ст. викл. Пойда О.А.

Юлія Майданюк

ЕТНОМЕНТАЛЬНИЙ КОЛОРИТ У ЗОБРАЖЕННІ ЛИЦАРСТВА В ІСТОРИЧНОМУ РОМАНІ ПАНТЕЛЕЙМОНА КУЛІША «ЧОРНА РАДА»

Актуальність дослідження. Пантелеймон Куліш – «перший український національний письменник» [7, с. 5], творчість якого є неоціненним скарбом української літератури, отримала чимало ствердних відгуків та критики,

але все ж є у творчості Пантелеймона Куліша й те, що залишається невідомим, зокрема – етно-ментальні коди. Пантелеймон Куліш на переконання Лариси Домбровської та Валентини Гусак – це *«полум'яний патріот України, один із фундаторів української національної самосвідомості й нової літератури, могутній письменник-мислитель, цінність оригінальних ідей якого відкривається тільки тепер...»* [4, с. 2]. Його роман-хроніка «Чорна рада» є багатогранним джерелом етноментального колориту доби козаччини, доби Руїни. Роман ілюструє великий масив етнічних рис, що втілені, зокрема, у вельми цікавих, оригінальних власних назвах, в антропонімах лицарів. У своєму історичному романі «Чорна рада» Микола Куліш ілюструє етноментальність з допомогою традиційної та авторської антропоніміки, яка детально характеризує героїв твору та їх індивідуальні риси характеру.

Стан дослідження проблеми. Дослідженням тексту «Чорної ради» займається значна кількість літературних критиків та мовознавців. Серед них виокремимо таких: Олександр Климчук досліджував літературно-художній антропонімікон Пантелеймона Куліша [9, с. 19], Олена Юрченко [9], Олесь Федорук [11, с. 1-590] та інші. У досліджуваному явищі простежуються також ознаки психоісторичності, дослідженням яких зайнялася Ніла Зборовська [5, с. 58-63], а далі підхопила Ірина Зелененька [6, с. 58-60]. Загалом, майже вся українська література втілює в собі етноментальний колорит, особливості якого можна простежити через антропонімічні образи, у цьому і полягає новизна нашого наукового дослідження, **мета** якого – дослідити особливості авторської антропонімії як фундаменту образності, ментальний колорит постатей.

Антропонімічні образи, використані у романі, різноманітні у своєму значенні, створюють ментальний колорит твору. Пантелеймон Куліш уміло вводить у твір антропонімічні образи, які виконують не лише естетичну функцію, а й відтворюють ментальність особистостей тієї

історичної доби, що представлена у романі. Письменник влучно підбирає іменування, що описують специфічні риси героїв, їхню психологію. До прикладу: «... *Черевань був тяжко грошовитий, да й веселий пан із козацтва, що збагатилось за десятилітню війну з ляхами...*» [10, с. 19]; «...*Василь Невольник був собі дідусь такий мізерний, мов зараз тільки з неволі випущений: невеличкий, похилий, очі йому позападали і наче до чого придивляються, а губи якось покривились, що ти б сказав – він і зроду не сміявся...*» [10, с. 21]. У цих прикладах ми помічаємо, як із іменування персонажів впливає їхня сутнісна характеристика й українська ментальність. Вони є не лише прототипами історичних постатей, а й зображують у собі психологію деяких верств населення.

На переконання Олени Юрченко: «*Розмаїтість позицій персонажів відбиває Кулішеві уявлення про різні суспільно-політичні орієнтації, моральні переконання та життєві цінності...*» [12, с. 508]. Кожен із образів-антропонімів відіграє певне локальне значення, виконує концентраційну функцію – читач може визначити, що наскрізним є для персонажа. Зображення подій так званої козацької «чорної ради» дало змогу авторові описати історичну драму України доби Руїни – обрання Іванця Брюховецького гетьманом за намовою московитів, знищення стратега Якіма Сомка. Для прикладу розглянемо таку оглядову думку автора: «*От і виходили з Запорожжя один за одним гетьмани козацькії: Тарас Трясило, Павлюк, Остряниця – з мечем і пожежею супротив ворогів рідного краю*» [10, с. 22].

На основі досліджуваного матеріалу твору можемо окреслити такі типи образів-антропонімів у романі:

1) авторські образи-антропоніми, дійсні персонажі твору – бойовий козак зі старшини із досвідом Шрам: «...*бо гарячий був чоловік Шрам і не всидів би у своїй парافی...*» [10, с. 21]; низовик і характерник, які типово кепкували один із одного, як то велося між

козаками: *Богдан Черногор та Кирило Тур: «А Богдан Черногор думав, що він хоче попаробувати, чи кріпкі в Тура плечі...»* [10, с. 117]; у цікавих перипетійних життєвих лініях автор історичного роману найкраще, найвигідніше зобразив ментальність українського етносу, його вершину – лицарство, але зазначимо, що авторські образи-антропоніми мають в собі риси цілком реальних постатей, збірні;

2) історичні образи-антропоніми, які також є персонажними, безпосередньо діють у творі – іменування видатних козаків та зрадників незалежницької справи, і це, у першу чергу, *Яким Сомко* та контрадикторний до нього *Іван Брюховецький*, а також згадувані в описах автоських та в розмовах персонажів й інші гетьмани, кошові, полковники: Яким Сомко постає одним із найвідважніших лицарів доби: *«Сомко був воїн уроди, возраста і краси зіло дивної...»* [10, с. 54]; у суперечностях зображений Васюта Ніженський *«А так, що диявол замутив голову Васюті Ніженському...»* [10, с. 27];

3) побіжно згадані через аналіз історичної звитяги козацтва за два століття – Павлюк, тобто гетьман Павло Бут, отаман Тарас Трясило (Федорович), отаман Яків Остряниця: *«От і виходили з Запорожжя один за одним гетьмани козацької: Тарас Трясило, Павлюк, Остряниця – з мечем і пожежею супротив ворогів рідного краю...»* [10, с. 22];

4) *Єремія Вишневецький* постає через згадку про власні маєтності, це лише натяк на зраду козаків і видачу їх полякам під Берестечком: *«Он як був Кисіль або Вишневецький Єрема...Батечки! Було йдеш, чумакуючи степом: «Чиє село?» – «Вишневецького». – «Чиї лани?» – Вишневецького...»* [10, с. 88]; подібно згадані козацький отаман *Северин Наливайко* та гетьман *Павло Бут (Павлюга)*: *«То он за Наливайка або за Павлюги були ляхи-державці да недоляшки!...»* [10, с. 88];

5) як героя найбільшого, ключового згадано Богдана Хмельницького: *«Річ тут про Богдана*

Хмельницького, як він років з десяток шарпав з козаками шляхетних ляхів й недоляшків...» [10, с. 19]; Згадано послідовників боротьби гетьмана **Богдана Хмельницького**, гетьмана **Петра Дорошенка**, полковника **Филона Джалалія**.

б) **Іван Виговський, Юрась Хмельниченко** – інші драматичні гетьмани, згадані в романі: «*Повернулося у старого серце, як почув, що козацька кров іллється понад Дніпром через Виговського і навіженого Юрася Хмельниченка... а як досталася од Юрася булава Тетері, то він аж за голову вхопився...*» [10, с. 23];

7) не має стосунку до подій «чорної ради» й не призводив до неї згаданий у романі величально **Самійло Кішка**: «*Був там і козак Байда, що висів ребром у турків на гаку, а не злавав своєї віри... Був і Самійло Кішка, що й досі про його співають кобзарі...*» [10, с. 47]; те ж саме стосується полковника **Данила Нечая**, полковника **Максима Кривонса (Перебийніс)**, полковника **Станіслава Нестора Морозовицького (Морозенко)**: «*Був там намальований і Нечай, і Морозенко...*» [10, с. 47].

Оскільки, в основі роману-хроніки історична подія – «чорна рада», то саме чільні історичні постаті залишаються етноментальною константою, яка дає можливість авторові натякати на продовженні боротьби попри поразку. Саме описуючи козаків, події ренесансу й бароко, автор передає колорит доби, небезпеки Руїни. Кожний героїчний персонаж є втіленням яскравих етнічних рис, зберігає в собі не лише історичне, а й повчальне значення, на відміну від персонажів-зраників, колаборантів, лібералів, які з висоти століть виглядають як винуватці віковичної трагедії українців – рабства, неволі територіальної та духовної.

Отже, в історичному романі Пантелеймона Куліша «Чорна рада» етноментальний колорит передано завдяки антропонімічним образам, а саме образам козаків, котрі автор увів до твору. Авторські образи-антропоніми

демонструють сутність героїв, їхні характерні риси, а історичні антропонімічні образи маркують історичні події.

Література

1. Вундт В. Проблема психології народів. Київ, 2011. 144с.
2. Гнатенко П. Український національний характер. Київ : ДОК-К, 1997. 271 с.
3. Даниленко О. Семантичні особливості антропонімів діячів Києво-Могилянської академії XVII-XVIII ст. // Магістеріум 2016. Випуск 62. Мовознавчі студії. С.21–26.
4. Домбровська Л., Гулак В. Життєвий і творчий шлях Пантелеймона Куліша (1819–1897) // Вісник Книжкової палати. 2014. № 6. С.1–5.
5. Зборовська Н. Код національної літератури як психоісторична проблема // Слово і час. 2007. № 1. С. 58–63.
6. Зелененька І. Образи української психоісторії в поезії дисидента Тараса Мельничука // Історико-культурна спадщина Дніпровського Лівобережжя, Курського Посейм'я та Слобожанщини : минуле і сучасність : Зб. матер. другої міжнар. наук.-практ. конф., присв. 95-річчю обрання Павла Скоропадського гетьманом Української Держави (1 бер. 2013 р., м. Глухів). Редколегія : О.І. Курок (гол.), В. П. Зінченко (заст. гол.), Я.М. Гирич (відп. ред.). Глухів; Ніжин : Видавець ПП Лисенко М.М. Глухів – Ніжин, 2013. С. 58–60.
7. Івашків В. Пантелеймон Куліш – «перший справді національний письменник український» // Слово і час. 2019. № 8. С.4–13.
8. Історія української літератури / навчально-методичний посібник для підготовки до державної атестації студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» денної та заочної форми навчання. / Автори-упорядники :

Поляруш Н., Віннічук А., Крупка В., Ткаченко В., Вешелені О. 2017. 178 с.

9. Климчук О. Літературно-художній антропонімікон П. Куліша : склад, джерела, функції : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова». Ужгород, 2004. 19 с.

10. Куліш П. Чорна рада. Київ : ВАТ «Видавництво «Київська правда», 2003. 184 с.

11. Федорук О. Роман Куліша «Чорна рада» : Історія тексту. Київ : Критика, 2019. 590 с.

12. Юрченко О. Доба Руїни в романі П. Куліша «Чорна рада». С. 505–511. Електронний режим доступу : https://www.researchgate.net/profile/Vadym-Polishchuk/publication/345593684_CHARACTERISTICS_OF_THE_TREASURY_SERVICE_FOREIGN_EXPERIENCE/link/s/5fa8f292a6fdcc0624201df0/CHARACTERISTICS-OF-THE-TREASURY-SERVICE-FOREIGN-EXPERIENCE.pdf#page=505

Майданюк Юлія – студентка 3 курсу Факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського.

Наукові інтереси: реалістичний роман другої половини ХІХ століття.

Науковий керівник – кандидат філологічних наук, старший викладач Зелененька І. А.

Діана Тукало

ВИТОКИ ІСТОРИЗМУ ХУДОЖНЬОГО МИСЛЕННЯ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Тарас Шевченко створив власну філософію національного буття і духу українського народу. Творчість митця відображає систему сутностей і закономірностей, які